

УДК 911.2

Денисик Г.І., Чиж О.П

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Природнича географія України

Розглянуто проблему формування нової дисципліни у ВНЗ – «Природничої географії України», обґрунтовано її структуру, яку складають фізична, історична й антропогенна географії; зазначено, що фізична географія не лише складова природничої географії, але й основа подальшого розвитку історичної та антропогенної географії. Показано взаємозалежність та взаємозв'язки між природничою та ландшафтною географіями, виокремлено їх рівні пізнання навколишнього середовища – географічний і ландшафтний. Запропоновано у ВНЗ України вивчати курс «Природнича географія України» упродовж трьох семестрів: IV семестр (II к) – фізичну, V семестр (III к) – історичну, VI семестр (III к) – антропогенну географію; розглянуто переваги курсу «Природнича географія України» над традиційним зараз у ВНЗ курсом «Фізична географія України», а також звернено увагу на інші необґрунтовані назви щодо заміни вище зазначених.

Ключові слова: Україна, природнича географія, ландшафтна географія, структура, ВНЗ, переваги, перспективи розвитку.

Денисик Г.И., Чиж О.П. География природы Украины. Рассмотрена проблема формирования новой дисциплины в вузах – «Географии природы Украины», обосновано ее структуру, которую составляют физическая, историческая и антропогенная географии; указано, что физическая география не только составляющая географии природы, но и основа дальнейшего развития исторической и антропогенной географии. Показано взаимозависимость и взаимосвязи между географией природы и ландшафтной географии, выделены их уровни познания окружающей среды – географический и ландшафтный. Предложено в вузах Украины изучать курс «География природы Украины» в течение трех семестров: IV семестр (II к) – физическую, V семестр (III к) – историческую, VI семестр (III к) – антропогенную географию, рассмотрены преимущества курса «География природы Украины» над традиционным сейчас в вузах курсом «Физическая география Украины», а также обращено внимание на другие необоснованные названия по замене вышеуказанных.

Ключевые слова: Украина, география природы, ландшафтная география, структура, вуз, преимущества, перспективы развития.

Denysyk G.I, Chyzh O.P. Natural geography of Ukraine. The problem of forming a new discipline at the university – «Natural geography of Ukraine» substantiates its structure consisting of natural, historical and anthropogenic geography; stated that physical geography is not only part of the natural geography, but also the basis for further development of the historical and human geography. Natural geography – the science that consistently learns nature geocomponents of the Earth or its individual regions to their natural state, through the history of economic development of the modern human development. Hence, in addition to natural geocomponents, the subject of the study of natural history and geography are features of human economic use of natural resources and the current state nature geocomponents of individual regions and the Earth in general. Displaying the interdependence and the relationship between the natural and landscape geography, singled out their level of knowledge of the environment – and geographical landscape. Landscape classic form geography, historical and anthropogenic landscape. Classical Landscape science exploring natural or not fundamentally changed landscape complexes of man. Features of economic development throughout the history of society considers historic landscape study. Studying anthropogenic landscape radically altered human landscape complexes – anthropogenic landscapes. The course of «Natural geography of Ukraine» for three semesters: IV semester (second to) – physical, V semester (III course) – historical, VI semester (III course) – anthropogenic geography was invited to study at the universities of Ukraine; Advantages course «Natural geography of Ukraine» over traditional universities now in course «Physical geography of Ukraine» and drawn attention to other unsubstantiated names to replace the above mentioned. Knowledge of the nature of any region from its natural state through history to modern economic development, makes it possible to understand its real development in the XXI century and at lower cost stabilize unwanted natural and partly social processes; the results of natural and geographical studies better basis for forecasting the development of the environment in the future.

Keywords: Ukraine, natural geography, landscape geography, structure, university, advantages, development prospects.

Наявність проблеми. Поняття «Природнича географія» – його розуміння, використання у якості назв навчальних дисциплін, підручників і посібників, теорії і практиці фахівців-географів, поступово займає належне йому місце, однак трактується неоднозначно. Переважно природничу географію розглядають як аналог фізичної географії. При такому розумінні її суті, відбувається лише заміна одного поняття іншим. Поняття «Природнича географія» значно ширше, ніж «Фізична географія». При цьому фізична географія не зникає, а є складовою, фундаментом природничої географії. Міняється лише її статус. Розглянемо це детальніше на прикладі природничої географії України.

Аналіз попередніх досліджень. Суто природничо-географічних підручників і посібників, як це буде запропоновано у подальшому, в Україні поки що мало. Здебільшого, перевага віддається фізично-географічним, або антропогенним за змістом. У 1998 році видано перший регіональний навчальний посібник «Природнича географія Поділля» [2]. У його передмові зазначено: «традиційно цей посібник можна було б назвати «Фізична географія Поділля». Звично, не викликає запитань, однак не відповідає істині» [2, с. 10]. Частково з природничо-географічних позицій підготовлено підручник О.М. Маринича й П.Г. Шишенка «Фізична географія України» [6], де звернено увагу на антропогенну трансформацію натуральної природи України. Немає підручників з природничої географії і в шкільній географії.

Мета дослідження – розглянути переваги і можливості введення у навчальний процес ВНЗ курсу «Природнича географія України», обґрунтувати структуру і перспективи її розвитку.

Результати дослідження. Традиційно географію поділяють на дві складові – фізичну й соціально-економічну. Базою їх розвитку є низка галузевих наук (рис. 1).

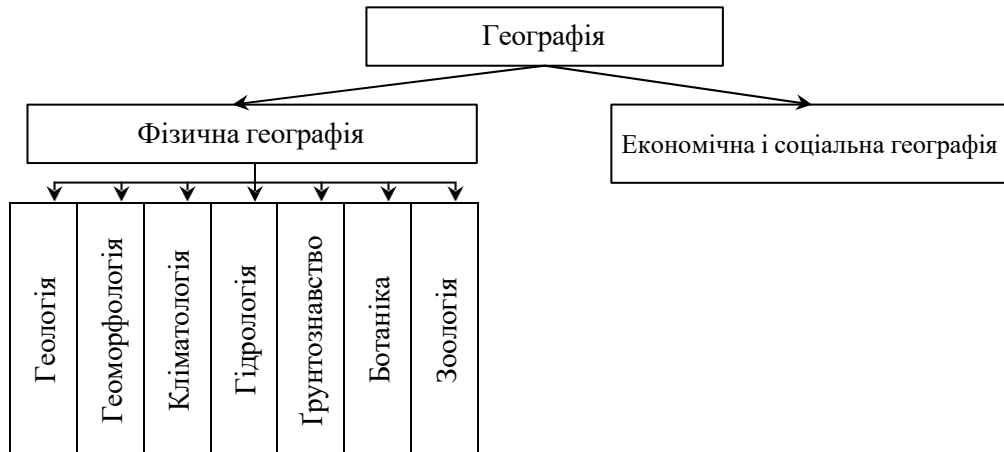

Рис. 1. Традиційний поділ географії та базові галузеві науки фізичної географії

Тривалий час ми свято дотримувались такого поділу. Ще й зараз це підтверджується науковими працями окремих українських фізико-географів. Людину як складову природи та її господарську діяльність у процес фізико-географічних досліджень не включали. Не випадково, що в основних монографічних виданнях, підручниках та навчальних посібниках з фізичної географії України, окремих її регіонів, характеристика природи дана не з врахуванням їх дійсного, сучасного стану, а майже у натуральному вигляді. На це ми уже неодноразово звертали увагу [2, 3, 4, 5]. Термін «фізична (від грецького *physis* – природний, в розумінні натуральний) географія» вперше введений в

українську географічну літературу П.І. Броуновим [1]. використовується широко, але неоднозначно і не завжди вдало. Фізична географія – це наука, що вивчає географічну оболонку та її ландшафтні комплекси у їх натуральному стані. Упродовж тисячоріч людина не лише змінила натуральні геокомпоненти та ландшафтні комплекси, але й докорінно перебудувала їх, а інколи змінила «образ» і «суть» окремих природних регіонів. В Україні яскравими прикладами є Донбас, Кривбас, Подільські товтри та ін. Географічні, ландшафтні, екологічні та інші проблеми, що виникають при цьому не можна вирішувати лише з позицій фізичної географії. Стає очевидним, що фізичній географії, у її класичному розумінні, це не під силу і вона не може виконувати роль провідної науки, що вивчає сучасне природне середовище. Зараз таку місію на себе може взяти *природнича географія – наука яка послідовно пізнає геокомпонентну природу Землі або її окремих регіонів від їх натурального стану, через історію господарського освоєння до сучасного антропогенного розвитку*. Звідси, крім натуральних геокомпонентів, предметом дослідження природничої географії є історія та особливості господарського використання людиною природних ресурсів, а також сучасний стан геокомпонентів природи як окремих регіонів, так і Землі загалом.

Структура природничої географії значно складніша, ніж фізичної. Фізична географія складова природничої. Крім неї, природнича географія об'єднує історичну й антропогенну географії (рис. 2). Вони тісно взаємопов'язані й доповнюють одна

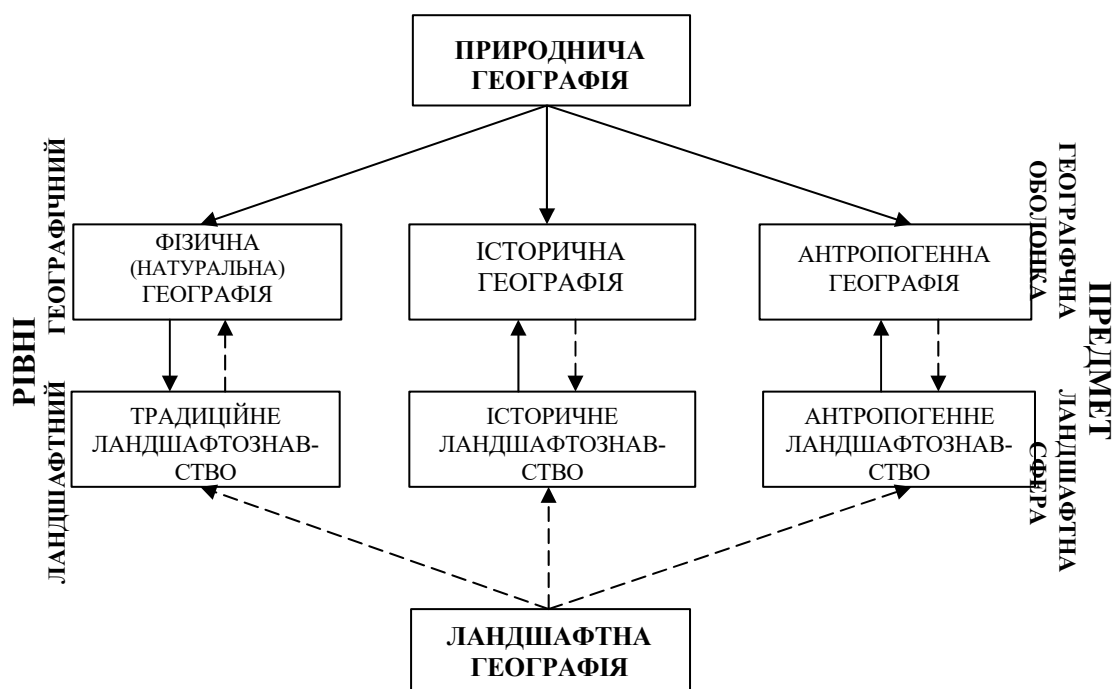

Рис. 2. Структура, рівні пізнання та предмет вивчення природничої і ландшафтної географії

одну. Однак фізична географія має особливий статус. Вона представляє «натуральну» основу природничої географії і вивчає незмінні докорінно людиною природні компоненти. Історію їх господарського освоєння та формування сучасних особливостей розглядає історична географія. Антропогенна географія вивчає питання впливу людини на безкомплексну природу, її окремі компоненти. Фізична, історична та антропогенна географії мають свої об'єкти,

предмети та методи досліджень. Об'єднує їх кінцева мета та історико-географічний підхід до вивчення природних компонентів.

Природнича географія тісно взаємопов'язана з ландшафтною географією. Ландшафтну географію формують класичне, історичне та антропогенне ландшафтознавства. Класичне ландшафтознавство вивчає натуральні або докорінно не змінені людиною ландшафтні комплекси. Особливості їх господарського освоєння упродовж історії розвитку суспільства розглядає історичне ландшафтознавство. Антропогенне ландшафтознавство вивчає докорінно змінені людиною ландшафтні комплекси – антропогенні ландшафти. Класичне, історичне та антропогенне ландшафтознавство теж мають свої об'єкти, предмети і методи досліджень та історико-ландшафтний підхід, що об'єднує їх у досягненні прикінцевої мети.

За ступенем розвитку та складністю пізнання природного середовища, рівні природничої та ландшафтної географій відрізняються між собою. Якщо науки географічного рівня уже пройшли значний шлях розвитку, мають власні структурні розділи – галузі (рис. 3), то ландшафтний рівень, за виключенням

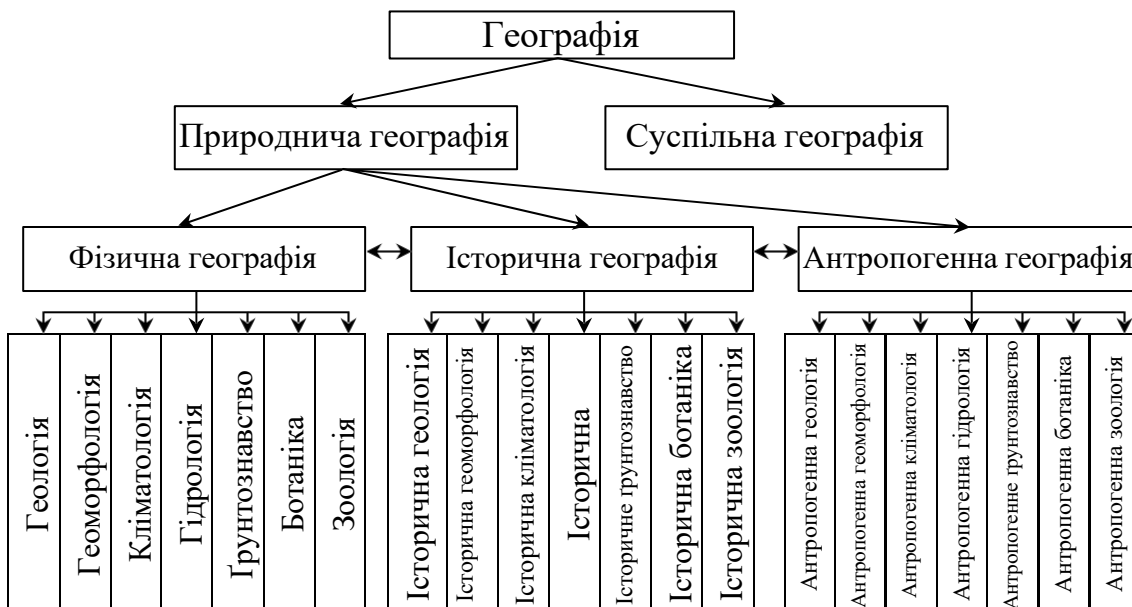

Рис. 3. Структура природничої географії та базові науки, що її формують

класичного ландшафтознавства, знаходиться на стадії становлення і наукових пошуків. Однак, початок ХХІ дає змогу констатувати, що історичне й антропогенне ландшафтознавства поступово виходить із «тіні» класичного.

Активний розвиток як природничої географії, так і наук, що є для її складових базою даних, потребує приділяти їм більше уваги у вищих навчальних закладах та школах. У ВНЗ України фізичну географію, як дисципліну, що не відповідає суті сучасної географії, необхідно замінити на природничу географію. У структурі природничої географії – фізична, історична й антропогенна географії, доповнюючи одна одну, дадуть цілісну картину розвитку і реального стану сучасного природного середовища України.

У ВНЗ України природничу географію доцільно вивчати упродовж трьох семестрів: IV семестр II курсу – фізичну географію; V семестр III курсу – історичну географію; VI семестр III курсу – антропогенну географію. Це стосується й

ландшафтної географії, але на семестр пізніше: V семестр III курсу – натуральне (класичне) ландшафтознавство; VI семестр III курсу – історичне й VII семестр IV курсу – антропогенне ландшафтознавство (рис. 4).

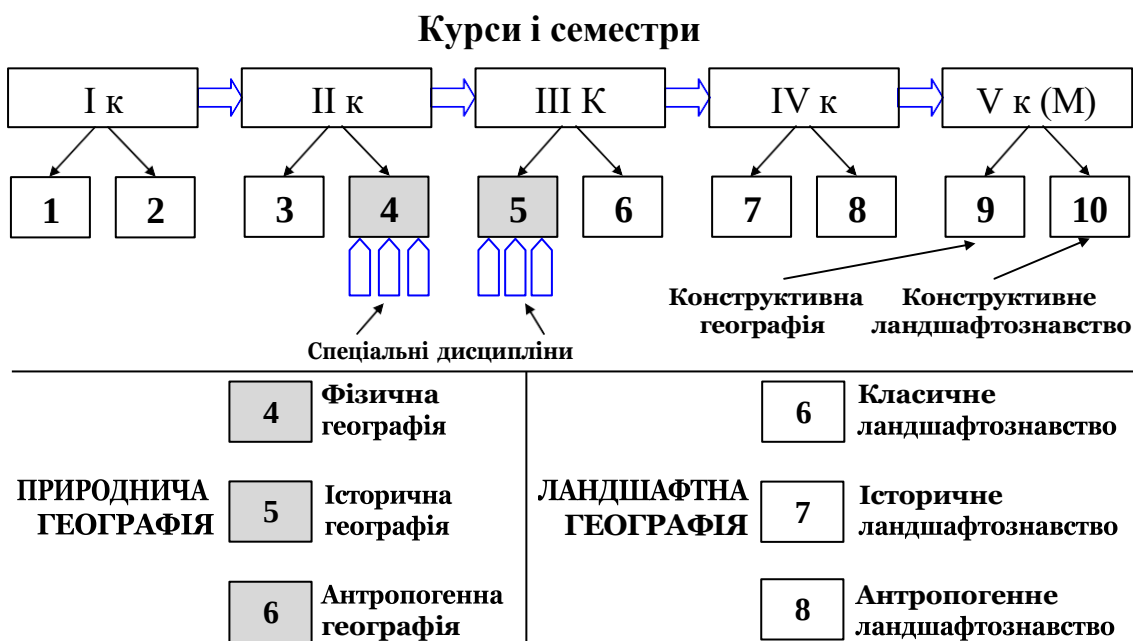

Рис. 4. Природнича географія України у навчальному процесі ВНЗ

Разом з розвитком природничої та ландшафтної географії будуть запропоновані й нові поняття та терміни. Їх не буде багато, більшість з них уже усталені і не визивають суперечок.

Заміна фізичної географії природничою – не видумка науковців, а вимоги часу. Що вона дає? У порівнянні з фізичною, в природничій географії:

- значно збільшується глибина і розширюється горизонт пізнання сучасної природи;
- суттєво урізноманітнюються об'єкт і предмет дослідження: натуральна – історична – антропогенна природа;
- у структурі природничої географії чітко визначено місце фізичної, історичної та антропогенної географії;
- пізнання природи будь-якого регіону від її натурального стану, через історію господарського освоєння до сучасного, дає можливість зрозуміти її реальний розвиток на початку ХХІ ст. та з меншими затратами стабілізувати небажані природні й, частково, суспільні процеси;
- результати природничо-географічних досліджень краща основа для прогнозування розвитку природного середовища у майбутньому.

Висновок. Природнича географія об'єднує три (у майбутньому можливо чотири – конструктивна географія) тісно взаємопов'язаних між собою науки, кожна з яких має свою, усталену й уже прийняту більшістю географів структуру: фізична географія, історична географія та антропогенна географія. Питання щодо того, чи доцільні назви «антропогенна природнича географія», а, відповідно, й «історична природнича географія» та «фізична природнича географія» – є невинуватим ускладненням (засміченням) мови географічної науки.

1. Броунов П.И. Курс физической географии / П.И. Броунов. – СПб., 1910. – С. 5.
 2. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисик. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 174 с.
 3. Денисик Г.І. Природнича географія: структура, особливості вивчення історії розвитку / Г.І. Денисик, О.П. Чиж // Історія української географії та картографії – Тернопіль, 2000. – с. 37-38.
 4. Денисик Г.І. Структура природничої географії / Г.І. Денисик, Л.І. Стефанков // Українська історична географія та історія географії України. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – С. 46-47.
 5. Денисик Г.І. Природнича географія: суть, структура, переваги / Г.І. Денисик // Стан, проблеми і перспективи природничої географії. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – С. 19-24.
 6. Маринич О.М. Фізична географія України: Підручник / О.М. Маринич, П.Г. Шищенко. – Київ: Знання, 2005. – 511 с.
-
1. Brounov P.Y. Kurs fizycheskoj geografyy / P.Y. Brounov. – SPb., 1910. – S. 5.
 2. Denysyk G.I. Pryrodnycha geografija Podillja / G.I. Denysyk. – Vinnycja: EkoBiznesCentr, 1998. – 174 s.
 3. Denysyk G.I. Pryrodnycha geografija: struktura, osoblyvosti vyvchennja istoriji rozvytku / G.I. Denysyk, O.P. Chyzh // Istorija ukrajins'koji geografiji ta kartografiji – Ternopil', 2000. – s. 37-38.
 4. Denysyk G.I. Struktura pryrodnychoji geografiji / G.I. Denysyk, L.I. Stefankov // Ukrajins'ka istorychna geografija ta istorija geografiji Ukrajiny – Chernivci: ChNU, 2009. – S. 46-47.
 5. Denysyk G.I. Pryrodnycha geografija: sut', struktura, perevagy / G.I. Denysyk // Stan, problemy i perspektyvy pryrodnychoji geografiji. – L'viv: Vydav. centr LNU im. I. Franka, 2011. – S. 19-24.
 6. Marynych O.M. Fizychna geografija Ukrajiny: Pidruchnyk / O.M. Marynych, P.G. Shyschenko. – Kyjiv: Znannja, 2005. – 511 s.

Подано до редакції 22.09.2016

Рецензент – доктор географічних наук А.В. Гудзевич